

Žemaičių etnografo prof. IGNO KONČIAUS gyvenimo kelias

Parengė Jurgis ŽELVYS

Šiomet pažymime etnografo, fiziko, pedagogo, profesoriaus, knygų autoriaus, muziejų kūrėjo, liaudies menininko, tautosakininko, mokslo, kultūros ir visuomenės veikėjo, spaudos bendradarbio, iš Plungės krašto kilusio vieno iškiliausių XX amžiaus žemaičių Igno Končiaus (1886–1975) 140-ąsias gimimo metines.

Jis gimė 1886 m. liepos 31 d. Telšių apskrities Žarėnų valsčiaus Purvaičių kaimo (dabar Plungės rajono teritorija) ūkininkų šeimoje. Iš pradžių mokėsi namuose, privačiai. 1899 m. įstojo į Palangos progimnazijos antrąją klasę. 1903 m. baigęs progimnaziją, toliau mokslus tęsė Liepojos gimnazijoje. Mokydamasis dalyvavo slapto mokslievių būrelio veikloje, palaikė ryšius su darbininkais. 1907 m. baigęs gimnaziją įstojo į Petrapilio (dabar Sankt Peterburgas) universiteto Fizikos-matematikos fakultetą. Studijuodamas buvo Lietuvos tyrimo ratelio pirmininkas, 1910 m. – Peterburgo lietuvių studentų draugijos pirmininkas.

1910 m. parašė pirmąjį savo straipsnį (jis buvo astronomine tema) ir paskelbė jį lietuviškoje spaudoje. Nuo 1911 m. bendradarbiavo žurnale „Visuomenė“.

Jaunystėje susidomėjo Žemaičių krašto etnografija, senąja kultūra praeitimi ir nuo to laiko ją tyrinėjo, rinko tautosakos lobius. Būdamas studentas nuo 1911 m. pradėjo surašinėti ir fotografuoti Žemaitijos kryžius ir koplytėles. Per 30 metų jis iš viso surašė 3 234 kryžius ir koplytėles.

Studijų metais vasaromis sugrįžęs į tėviškę įsijungdavo į krašto kultūrinį gyvenimą, 1911 m. Plungėje surengė vaidinimą „Tadas Blinda“.

Apie 1912-uosius metus susidomėjo medžio drožyba. Daugelį metų laisvalaikiu kurdavo miniatiūrines medžio skulptūreles. Gyvendamas Rusijoje, kai itin spaudė finansiniai sunkumai, dalį jų pardavdavo, tad už gautus pinigus šiaip taip galėdavo gintis nuo bado.

1913 m. baigęs Peterburgo universitetą sugrįžo į Lietuvą ir metus laiko dirbo mokytoju Palangoje.

Ignas Končius (1886–1975)

1914 m., vykstant I pasauliniam karui, kartu su evakuojama Palangos gimnazija pasitraukė į Rusiją.

1915–1917 m. dirbo evakuotoje Palangos gimnazijoje Viru ir Stavropolyje.

Vedė palangiškę Mariją Aleksandrą Kentraitę (1886–1946). Jie, gyvendami santuokoje, susilaukė keturių sūnų ir dukters (ji, susirgusi šiltine, mirė anksti). Sūnus Algirdas gimė 1915 m. Peterburge, mirė 2006 m. Vilniuje. Kitas sūnus – Vytautas. Jis gimė 1920 m. Stavropolyje, mirė jaunas 1972 m., nes sirgo sunkia širdies liga. Pats jauniausias Marijos ir Igno sūnus buvo Liudas Končius. Jis gimė 1925 m. Lietuvoje, mirė 1996 m. Hajaniso mieste (Masačusetso valstija, JAV). Igno Končiaus ir jo sūnaus Liudo palaikai buvo parvežti į Lietuvą ir palaidoti Vilniaus senosiose Rasų kapinėse, kur amžinam poilsiui yra atgulusi ir I. Končiaus žmona Marija Kentraitė Končienė bei jų sūnūs Liudas, Vytautas ir Algirdas.

1923 m. Lietuvoje gimęs Marijos ir Igno Končių sūnus Jurgis Končius tapo gydytoju, 20 m. gyveno ir dirbo Žemaitijoje, kaip gydytojas ypač gerai užsirekomendavo Tytuvėnuose (Kelmės r.). Mirė

1994 m. Lietuvoje, palaidotas Tytuvėnų kapinėse, kur ilsisi ir jo žmona Eugenija Končienė (1926–2012).

1916–1919 m. Ignas Končius rengė spaudai fizikos vadovėlių mokykloms, 1920–1921 m. buvo Stavropolio žemės ūkio instituto asistentas, 1921 m. grįžo į Lietuvą ir pradėjo dirbti dėstytoju Dotnuvos žemės ūkio ir miškų mokykloje, 1924–1926 m. pedagoginę veiklą tęsė Dotnuvos žemės ūkio akademijoje (čia jis tapo docentu, 1925 m. buvo išrinktas Akademijos profesorių tarybos sekretoriumi). 1926 m. rudenį persikėlė gyventi į Kauną ir pradėjo dirbti Lietuvos universitete (Kauno universitetas, dabar Vytauto Didžiojo universitetas), 1926–1927 m. – papildomai dar ir Aukštuosiuose karininkų kursuose Kaune.

Nuo 1927 m. bendradarbiavo žurnale „Kultūra“.

Tarpukario metais aktyviai dalyvavo visuomeninėje ir mokslinėje veikloje. 1930 m. jam buvo patikėtos Fizikos terminų komisijos pirmininko pareigos. Jis yra buvęs Valstybinės archeologijos komisijos narys, parengė Įstatymą dėl senovės paminklų apsaugos, dažnai dalyvaudavo įvairiose etnografinėse ekspedicijose.

1931–1939, 1940–1941 ir 1941–1943 m. buvo Lietuvos universiteto Matematikos-gamtos fakulteto eksperimentinės Fizikos katedros fizikos dėstytojas, čia jam suteiktas docento, o 1933 m. – profesoriaus vardas.

1931–1939, 1941–1943 m. ėjo Vytauto Didžiojo universiteto Fizikos katedros vedėjo pareigas, 1937–1939 m. redagavo Vytauto Didžiojo universiteto leidinį „Matematikos-gamtos darbai“. 1939-aisiais buvo Žemės ūkio švietimo sutvarkymui komisijos pirmininkas. Nuo 1939 m. lapkričio mėnesio ėjo Stepono Batoro universiteto (dabar Vilniaus universitetas) laikinojo valdytojo pareigas. 1940–1941 m. buvo Vilniaus universiteto Darbo fakulteto direktorius. 1940 m. grįžo gyventi į Kauną ir čia veikusiame Vytauto Didžiojo universitete iki jo uždarymo 1943 m. vadovavo Fizikos katedrai.

Igno Končiaus medžio drožiniai. Nuotrauka iš RKIC archyvo

1941 m. gegužės mėnesį sovietai I. Končių suėmė ir uždarė į Kauno kalėjimą, o 1941 m. birželio 22 d. naktį išvežė į Vilnių, iš ten – į Minsko kalėjimą. Jis buvo pasmerktas mirti Červenėje, bet žudynių metu jam per stebuklą pavyko išsigelbėti. Tada jis vargais negalais grįžo į Kauną.

1942–1943 m. buvo Lietuvos Savitarpio pagalbos Vykdomojo komiteto pirmininkas.

1944-ųjų liepos mėnesį I. Končius į Vokietiją

(Nukelta į 32 p.)

Igno Končiaus medžio drožiniai. Nuotrauka iš RKIC archyvo

ją pasitraukė kartu su sūnumis Liudu ir Vytautu, o jo žmona Marija ir du sūnūs (Algirdas ir Jurgis) liko Lietuvoje. I. Končius tikėjosi, kad įvykiai greitai pakryps laukiama linkme ir šeima susijungs. Deja, to neįvyko.

I. Končius, pasitraukdamas į Vokietiją, anglų kalbos dar nemokėjo, todėl emigracijoje jam kurį laiką prisiėjo dirbti nekvalifikuotą darbą.

Gyvendamas Bairoite kartu su bendraminčiais jis suorganizavo Savitarpio pagalbos komitetą.

1949 m. persikėlė gyventi į JAV ir įsikūrė Bostone, dirbo Tafto universiteto Fizikinių tyrimų laboratorijoje (jos darbai tada naudojami ir NASA). Sulaukęs pensijinio amžiaus liko dirbti universitete, rūpinosi studentų diplominais darbais, užsiėmė kita veikla. Iš universiteto pasitraukė tik sulaukęs gilios senatvės.

1947–1954 m. buvo Akademinio skautų sąjungos valdybos pirmininkas.

Gyvendamas JAV jis laisvalaikį drožinėdavo iš medžio, rašydavo atsiminimus, sistemindavo savo archyvą, bendradarbiavo spaudoje.

I. Končius yra daug nusipelnęs Lietuvos muziejinkystei. Jis inicijavo Kauno „Tėviškės“ muziejaus įkūrimą, buvo vienas iš Kauno zoologijos sodo steigimo, Kretingos muziejaus įkūrimo iniciatorių. Yra rinkęs etnografinę medžiagą kartu su Šiaulių „Aušros“, Telšių „Alkos“ (dabar Žemaičių muziejus „Alka“) darbuotojais. Jis daugelį metų jaunimą skatindavo tyrinėti savo kraštą, nuotraukose fiksuoti jos istoriją, meną liudijančius objektus, ypač kryžius ir koplytėles.

I. Končius nuotraukų negatyvų ir pozityvų saugoma Sankt Peterburgo valstybiniame etnografijos, Lietuvos nacionaliniame, Kauno M. K. Čiurlionio dailės, Šiaulių „Aušros“ muziejuose.

I. Končius mirė 1975 m. vasario 19 d. JAV Konektikuto valstijos Puntamo mieste. Iš pradžių buvo palaidotas Šv. Kazimiero lietuvių kapinėse Čikagoje, o 1996 m. rugsėjo mėnesį jo palaikai urnoje parvežti į Lietuvą ir palaidoti senosiose Vilniaus Rasų kapinėse. Įamžinant I. Končiaus atminimą, jo vardu buvo pavadinta Žlibinų Igno Končiaus pagrindinė mokykla (vėliau – Plungės Senamiesčio mokyklos Žlibinų Igno Končiaus skyrius, kuris dėl mažo moksleivių skaičiaus 2017 m. uždarytas).

I. Končiaus gimtoji sodyba Purvaičių kaime yra išlikusi, sutvarkyta ir pritaikyta kultūros reikmėms. Tuo dabar rūpinasi jo Vilniuje gyvenantis anūkas Gintaras Končius.

Išspausdinti I. Končiaus darbai

I. Končius, derindamas profesinę, švietėjišką ir visuomeninę veiklą išleido 20 mokslinių knygų, parašė daugiau kaip 300 mokslo populiarinimo straipsnių. 1933–1942 m. jis buvo „Lietuviškosios enciklopedijos“, 1953–1956 m. – „Lietuvių enciklopedijos“ vienas redaktorių.

Yra išspausdinti šie I. Končiaus spaudai parengti vadovėliai: „Meteorologija“ (1924; tai buvo pirmasis lietuviškas meteorologijos vadovėlis), „50 fizikos praktikos darbų“ (1928), „Fizikos paskaitos“ (1–3 sąsiuviniai, 1927–1928), „Eksperimentinės fizikos paskaitos“ (1939). Jis buvo vienas „Fizikos praktikos darbų“ (1938) leidinio autorių.

Bendradarbiaudamas su kalbininku Jonu Jablonskiu parengė spaudai fizikos terminų lietuvišką žodyną, sudarė pirmąjį dvikalbį (lietuvių–rusų) fizikos terminų žodyną (paskelbtas dienraštyje „Lietuva“ 1923–1924 m. ir žurnale „Švietimo darbas“ 1924 m.). 1931, 1933, 1934, 1936–1938 m. žurnale „Soter“, o 1943 m. žurnale „Gimtasai kraštas“ paskelbta jo parengta „Žemaičių kryžių ir koplytėlių statistika“.

I. Končiui gyvenant Lietuvoje ir JAV buvo išspausdinti šie jo darbai: „Palangos kraštas“ (parašė kartu su V. Ruokiu, 1925), „Instrukcija etnografini medžiagai rinkti“ (1931), „20 kelionių po Kauno apskritį“ (parašė kartu su K. Avizoniu ir S. Kolupaila, 1937), „Medžio drožiniai gimtajam kraštui atminti“ (1954), „Žemaičio šnekos“ (2 t., 1961²1996), „Žemaičių kryžiai ir koplytėlės“ (1965).

Po I. Končiaus mirties išspausdintos jo knygos „Kelionė į Červenę ir atgal“ (1993), „Mano eitis kelias“ (su 1905–1999 m. bibliografijos rodykle; išleista: t. 1 – 2001, t. 2 – 2006).

Paliko nemažai rankraščių, kurie po jo mirties buvo atsiųsti į Lietuvą čia gyvenusiam jo sūnui Algirdui Končiui (1915–2006) o vėliau perduoti saugoti Lietuvos nacionaliniam muziejui, Palangos miesto viešajai bibliotekai, Žemaičių dailės muziejui Plungėje. Didelė dalis šių rankraščių buvo parengta spaudai ir įtraukta į 2001, 2006 m. Vilniuje Lietuvos nacionalinio muziejaus išleistą I. Končiaus atsiminimų dvitomį „Mano eitis kelias“.

Naudota literatūra:

1. Eglė Dalia Makariūnienė, „Ignas Končius“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*: <https://www.vle.lt/straipsnis/ignas-koncius/>.

2. RKIC archyvinė medžiaga.